

РОЗДІЛ 3 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.22>

ВНУТРІШНЬОТЕКСТОВЕ ПОЯСНЕННЯ ЯК СПОСІБ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ТУРЕЦЬКИХ РЕАЛІЙ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

INTRATEXTUAL EXPLANATION AS A METHOD OF LINGUISTIC AND CULTURAL ADAPTATION OF TURKISH REALIAS IN MODERN UKRAINIAN TRANSLATIONS

Бондар М.В.,*orcid.org/0000-0002-2463-6308**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри східної і слов'янської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

У статті на матеріалі сучасних українських перекладів прозових текстів таких відомих турецьких письменників, як Р. Н. Гюнтекіна, О. Памука, Е. Шафак, Т. Кіремітчі, А. Перкер, здійснено комплексний аналіз внутрішньотекстового пояснення як способу лінгвокультурної адаптації турецьких реалій у новому лінгвокультурному просторі. Аналіз контекстів з прикладами внутрішньотекстових пояснень у сучасних українських перекладах дозволив з'ясувати їхні структурні особливості (ефективну для сприйняття, не переобтяжену зайвою інформацією довжину синтагми, варіативність та оптимальну кількість компонентів), специфіку оформлення (типову позицію для різних варіантів внутрішньотекстового пояснення, використання пунктуаційних знаків (коми, тире тощо) як способу зорового виділення необхідного фрагмента тексту), визначити ступінь релевантності семантики турецьких реалій та українських відповідників (особливо в контексті проблеми перекладу безеквівалентної лексики та тяжіння перекладача до певної перекладацької стратегії (форенізації, доместикації чи нейтралізації), а відтак і типового для неї арсеналу способів та засобів перекладу), рівень емоційно-експресивного забарвлення та загальне інформативне наповнення коментарів (енциклопедична довідка, фонові знання тощо), що в цілому дозволило визначити основні тенденції при використанні перекладачами цього способу лінгвокультурної адаптації, з'ясувати як загальні закономірності, так і специфічні для окремих лексико-тематичних груп турецької лексики з національно-культурним компонентом. У статті розкрито важливість дослідження внутрішньотекстового пояснення як одного з перекладацьких способів лінгвокультурної адаптації, що розкриває специфіку національних мовних картин та механізми відбору найбільш вдалих способів перекладу слів з національно-культурним забарвленням з урахуванням підготовки українського читача до сприйняття текстів турецького лінгвокультурного простору та орієнтацією на достатньо інформовану цільову аудиторію в подальшому завдяки професійному підходу сучасних перекладачів до знайомства з турецькими культурними реаліями та їх активної рецепції.

Ключові слова: внутрішньотекстове пояснення, реалія, лінгвокультурна адаптація, безеквівалентна лексика, національно-культурний компонент.

The article, based on the material of modern Ukrainian translations of prose texts by such famous Turkish writers as R. N. Güntekin, O. Pamuk, E. Şafak, T. Kiremitçi, A. Perker, conducts a comprehensive analysis of intratextual explanation as a method of linguistic and cultural adaptation of Turkish realias in the new linguistic and cultural space. The analysis of contexts with examples of intratextual explanations in modern Ukrainian translations made it possible to clarify their structural features (effective for perception, not overloaded with unnecessary information, syntagm length, variability and optimal number of components), specifics of design (typical position for different variants of intratextual explanation, use of punctuation marks (commas, dashes, etc.) as a way of visually highlighting the necessary fragment of the text), determine the degree of relevance of the semantics of Turkish realias and Ukrainian equivalent words (especially in the context of the problem of translating non-equivalent vocabulary and the translator's inclination to a certain translation strategy (foreignization, domestication or neutralization) and therefore the typical arsenal of translation methods and means for it), the level of emotional and expressive connotation and the general informative content of the comments (encyclopedic reference, background knowledge, etc.), which in general made it possible to determine the main trends in the use of this method of linguistic and cultural adaptation by translators, to clarify both general patterns and specific for individual lexical-thematic groups of Turkish vocabulary with a national-cultural component. The article reveals the importance of studying intratextual explanation as one of the translation methods of linguistic and cultural adaptation, which reveals the specifics of national language pictures of the world and the mechanisms for selecting the most successful methods of translating words with national-cultural connotation, taking into account the preparation of the Ukrainian reader for the perception of texts of the Turkish linguistic and cultural space and orientation towards a sufficiently informed target audience in the future thanks to the professional approach of modern translators to familiarization with Turkish cultural realities and their active reception.

Key words: intratextual explanation, realia, linguistic and cultural adaptation, non-equivalent vocabulary, national-cultural component.

Постановка проблеми. Перекладознавчі школи в Україні покликані здійснювати ґрунтовні дослідження, виробляти теоретичні засади перекладу з іноземних мов, сприяти тягlostі традицій, кодифікації підходів до перекладу, виробленню правильних, ефективних алгоритмів роботи перекладача. Особливої актуальності це набуває у контексті художніх перекладів з турецької мови, робота над якими інтенсифікувалася в останні десятиліття, завдяки чому турецька література здобула популярність в українського читача, проте й досі багато аспектів перекладу потребують унормування та вироблення загальних підходів.

Перекладачі, виступаючи культурними інтерпретаторами, ретрансляторами культурних кодів, медіантами, перебувають у пошуку найбільш вдалих способів перекладу, які б дали змогу зберегти національну мовну автентичність тексту та адаптувати культурно-специфічні елементи відповідно до культурних особливостей цільової аудиторії без втрати авторської інтенції й водночас не ускладнювали розуміння чужомовних реалій. Гостро ця проблема стоїть на етапі знайомства читачів цільової аудиторії з турецькими реаліями, оскільки має місце суттєва різниця у ментальності, світогляді, релігії, способі життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На етапі знайомства з новими реаліями перекладачі часто вдаються до пояснення (тлумачення, коментування) як до найбільш ефективного способу розкриття змісту національно-культурного компонента.

У турецькому перекладознавстві проблемі культурної адаптації та основним способам та засобам перекладу безеквівалентної лексики присвячені роботи Е. Барута та І. Байтара [16], Е. Чаглара та Н. К. Калкана [17], Ш. О. Еркиртаю [18], Г. Гезера та М. З. Джана [19], Дж. А. Ренчберлера [30], С. Таша [32] тощо.

В українському перекладознавстві вчені також виявляють неабиякий інтерес до цієї тематики, оперують різними термінами, послуговуються різноманітними класифікаціями. Відтак постає проблема правильного вживання сучасних термінів-синонімів, особливо якщо мова йде про експлікацію.

У сучасних перекладознавчих розвідках зміст терміна «експлікація» може варіюватися: 1) перекладацька примітка, парафраз та інтерполяція (С. Остапенко) [6]; 2) додавання, вилучення, конкретизація, генералізація, смисловий розвиток, описовий переклад (Т. Корольова, Т. Норяк) [4]; 3) два способи експлікації: описовий переклад («за допомогою пояснювального

перекладу, якщо в еквіваленті розкриваються, експлікуються суттєві елементи значення перекладного слова» [5, с. 69]) та підставний переклад («такий прийом передачі неологізму, при якому як еквівалент використовують вже існуюче в мові перекладу слово (або словосполучення), яке не є неологізмом, проте характеризується достатньою спільністю значень з вихідним словом») (С. Маслова) [5, с. 69].

Нам видається доцільним використовувати термін «експлікація» як синонім до «пояснення», засоби якого чітко відрізняються один від одного залежно від місця розташування (всередині тексту, під текстом на сторінці та поза текстом як окремий елемент) та залежно від присутності чужоземної реалії з супровідним коментарем чи її «опущення» шляхом заміни описовою конструкцією мови-перекладу. Додавання, вилучення – це вже про відтворення компонентного складу речення вихідної мови, а генералізація, конкретизація, смисловий розвиток стосуються особливостей семантики підбраного відповідника у мові перекладу. Пояснення ж є додатковою лінгвокультурною інформацією, яку вводить у текст перекладач з метою розкриття змісту національно-культурного компонента. У свою чергу пояснення може бути різним: внутрішньотекстовим (у межах речення), підрядковим (перекладацька примітка, зноска, виноска (як один із паратекстових елементів (І. Фролова) [14]), позатекстовим (позатекстова експлікація). Створення глосаріїв (словників в кінці художнього твору) серед українських перекладачів турецьких художніх текстів не популярне, але трапляється.

Потрібно чітко розуміти, що описовий переклад (дескриптивна перифраза, парафраз) – це заміна, а саме лексико-семантична трансформація (одиниця вихідної мови замінюється словосполученням, яке розкриває її значення) з метою подолання міжмовної та міжкультурної асиметрії та перетворення імпліцитної інформації вихідного тексту в експліцитну.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – це комплексний аналіз внутрішньотекстового пояснення як способу лінгвокультурної адаптації турецьких реалій в українських перекладах.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: зібрати приклади внутрішньотекстових пояснень на матеріалі українських перекладів турецьких художніх текстів; з'ясувати їх структурні особливості (довжина синтагми, кількість компонентів) та специфіку оформлення (позиція, пунктуаційні знаки), семантику укра-

їнських відповідників (ступінь релевантності), емоційно-експресивне забарвлення та загальне інформативне наповнення коментарів тощо.

Виклад основного матеріалу. В українських перекладах турецької художньої прози пояснення національно-культурного компонента може подаватися безпосередньо у структурі самого тексту. Це, на відміну від зноски (як посторінкової, так й післятекстової), не відволікає увагу читача, лишає його в межах даного фрагмента тексту, тяжіє до більш стислого викладу додаткової інформації. Проаналізовані нами приклади дозволили визначити типи коментарів, пояснень відповідно до засобів, якими послуговується перекладач:

український відповідник до турецької реалії (якщо вони релевантні, подібні, як у препозиції (пунктуаційно виділений комою чи тире), так і в постпозиції (в лапках, дужках, пунктуаційно виділений комою), виражений одним словом чи словосполученням на позначення тотожного поняття): «Üzerleri gayretkeş belediyelerce acımasızca asfaltla örtülmeden önce arabalarını çok çabuk yıprattığı gerekçesiyle **dolmuş** ve taksi şoförlerinin müşterilerine sürekli şikayet ederlerdi» [25, s. 43] – «До того, як ревні чиновники з районних рад почали безжально асфальтувати вулиці, водії міських **«долмушів» (маришруток)** дуже жалілися на те, як бруківка шкодить їхнім автішкам» [11, с. 53–54]; «Yalnızca **çelik çotağın** değil ... uzun eşeğin kurallarını bir deftere yazdı» [24, s. 139] – «... записав, як грати в **піджмурки, челик чомак**, розповів я йому й правила «довгого віслюка» [7, с. 189]; «Akli karıştırmıştı ama Mevlut bunun hayatının **kısmeti** olduğunu anladı hemen» [26, s. 297–298] – «Не зважаючи на власне збентеження Мевлут і тут узяв знак **долі – кismet**» [12, с. 144]; «Hürrem'di ismi ama niceleri ona **«cadı»** diyordu» [31, s. 53] – «Звали її Хуррем – але багато хто називав її **відьмою, джаді**» [15, с. 49]; «Bu benim **dadım** Hesna Hatun. **Dada** derim ona. Her böyle endişelenir benim için» [31, s. 58] – «Моя **няня**, – пояснила вона. – **Дада** завжди за мене хвилюється» [15, с. 55]; «Sinan dedi ki, ilim, birçok atın çektiği bir araba gibidir. Şayet küheylanlardan biri şaha kalkar hızlanırsa, diğer atlar da kendiliğinden hızlarını artıracak, arabanın içindeki seyyahlar, yani **ehl-i hikmet**, bundan kazançlı çıkacaktı» [31, s. 338] – «Якщо один із них побіжить швидше, то прискоряться й решта, і мандрівникові в тій колісниці – **алімові, мудрецю** – буде краще» [15, с. 324]; «**Falaka**, Gecelerim adlı çocukluk ve okul anılarındaki falaka, daha sonraki yılların ders kitaplarında Cumhuriyet ve Atatürk öncesinde kalmış kötülükler gibi sunulurdu bize» [25, s. 123] – «Наші вчителі заохочували нас читати такі розповіді,

можливо, щоб ми зрозуміли, як нам пощастило уникнути **фалак (ударів палицею)** дореспубліканського й доататюркського періоду» [11, с. 168];

прикладка (до власних назв театрів, ринків, маріонеток, національних страв та напоїв, установ та організацій, які можуть писатися в лапках чи без): «Göz yaşartıcı bu gölge oyununun şiddetinden, tıpkı **Karagözde** olduğu gibi, arada bir perde (buzlu camlı kapı) sarsılıyordu ve her şey siyah-beyazdı» [25, s. 85] – «Іноді вистава ставала такою запеклою, що завіса (матове скло) починала дружити – майже так само, як тоді, коли ми ходили до **театру тіней Карагьоз**, – і все ставало чорно-білим» [11, с. 108]; «Kapalıçarşıya her gidişimde uğradığım Beyazıt Camii bitişiğindeki **Sahaflar Çarşısında...**» [25, s. 163] – «...щопраз, як я йшов на Капалічарши, я зупинявся на **ринку вживаних книг Сахафлар**, що розташувався біля мечеті Беязита...» [11, с. 226]; «... kaşla göz arasında yok eden hokkabazları, küfürlerine bayıldığım **Karagözle Hacivatı** seyretmekle geçiyordun» [24, s. 49] – «... на виставах **тіньових маріонеток Карагьоз та Хаджіват**, діалоги-лайки яких я просто обожаю» [7, с. 142]; «Fakat ne zaman hafif bir bunalıma düşeceğini anlasa ya da vücudu titrese eski usul ev **salebi** yapar, üzerine ektiği tarçının sinirlerini yavaş yavaş yatıştırmasını beklerdi» [29, s. 45] – «А щойно Ферда відчувала тугу чи тремтіння в тілі, вона одразу ж готувала собі **нанію «салеп»** за старовинним рецептом. Салеп необхідно було посипати зверху меленою корицею» [13, с. 39] (при повторній згадці слово може писатися без лапок: «Erzak dolabında ne **salep** yapmak için tozu, ne kuşburnu çayı, ne ihlamuru kalmıştı» [29, s. 135] – «У кухонному пеналі, де зберігались усілякі припаси, не було ані порошку, щоб зварити **салеп**, ані шипшини, ані липи, щоб зварити чай» [13, с. 124]); «Babam müdürü olduğu **Aygazın** Büyükçekmece yakınlarında, Ambarlıda yaptırdığı bazı depo ve dolum istasyonu inşaatlarını denetlemek ya da Boğaza gezmeye gitmek...» [25, s. 293] – «На той час батько вже був головою **«Айгазу», провідної турецької газової компанії**, тому іноді він повідомляв нам, що збирається до Буюкчекмедже, аби оглянути кілька сховищ, які будуються в Амбарлі» [11, с. 407];

заміна власної назви описовим зворотом: «Şimdi toplam yüz iki oğlan, sırtlarında sünnet entarileriyle uzanmış, kâh kederle içlerini çekiyor, kâh **Hacivat**'la **Karagöz'e** gülüyorlardı» [31, s. 133] – «Тепер усі сто двоє лежали в ліжках у нічних сорочках і то схлипували, згадуючи перенесене страждання, то сміялися **виставі тіней**, яку для них розігрували, щоб утішити й допомогти забути біль» [15, с. 122];

класифікатор (додаткова інформація, щоб специфікувати музичний інструмент, смак національної страви, призначення молитви тощо): «... *hattâ bir dere kenarında bağlama çalan bir köylüden yanık Anadolu türkileri dinledi*» [21, s. 47] – «А в одному селі, на березі річки, він навіть послухав прадавні анатолійські пісні, які саме для нього співав селянин, підіграючи собі на **шестиструнній багламі**» [2, с. 72]; «*Anneannem olmağış dedi diye bir kazan aşureyi çöpe atmış insan annem*» [29, s. 212] – «Пам'ятаєш, мама викинула на смітник цілий казан **солодкого «ашуре»** лише тому, що бабуся щось у ньому не сподобалося» [13, с. 193]; «*Yemeğe konan fazladan salça fazladan makyaj gibi sırtırdı*» [29, s. 74] – «Наявність у страві зайвої кількості **томатної «салчі»** Ферда порівняла б із наявністю зайвого макіяжу на обличчі» [13, с. 68]; «*Yanımda getirdiğim hediye paketleri, eve girişteki bu sıkıntılı anları atlatmada yardım ederdi, ilk yıllarda bunlar, Füsün'un sevdiği fıstıklı baklava, Nişantaşı'nın ünlü börekçisi Latiften alınmış su böreği, lakerda tarama gibi şeyler olurdu*» [28, s. 323] – «... баклава з фісташками, **солоний пиріг зі сиром «су борегі»**, який я купував у відомого на весь район Нішанташі кондитера Лятіфа» [9, с. 358]; «*Birdenbire çöken, alçalarak her yeri kaplayan kurşuni bir sisin içerisinde cenaze namazını kılariken, sallavat taşının üzerindeki tabuta gözümlü takıldı ve bu işi yapan alçağa öyle bir öfke duydum ki, bakın Allahümme Barik duası bile kafamda karmakarışık oldu*» [23, s. 109] – «Вершачи поминальний намаз, я прикипів поглядом до домовини на похоронній плиті, й мене охопила люта зненависть до сволоти, що скоїла вбивство, – аж у голові переплуталися всі слова **поминальної молитви «Allahümme Barik»**» [8, с. 138]; «*Bu sayede çerkeztavuğunun da aya köftesinin de, mukaşerli bulgurun da alasını yarabiliyordu*» [29, s. 45] – «Завдяки цьому Ферда й була фахівцем із приготування найрізноманітніших страв – і **черкеського салату з курячим м'ясом, і пишених котлет «айя», в які додавалася пишенична крупа булгур, і особливого плову «мукашерлі» з чорним нутом**, за який бралася не кожна господиня» [13, с. 39];

уточнення (якщо в українській мові є лише частковий відповідник, який потребує конкретизації): «*Babaannem örtmüş*» [22, s. 6] – «Це робота моєї **бабусі, батькової матері**» [3, с. 14]; «*Ev bir gecekonduydu*» [26, s. 65] – «Вони оселилися в **генджеконду, халупі в нетрях**» [12, с. 47];

калькування (частотний для пояснення семантики власної назви): «*Rivayete göre «gecekondu» kelimesini tarihte ilk kullanan, bir*

gecede on iki evin duvarını yükseltip içine girilecek hale koyan Erzincanlı bir duvar ustasıydı» [26, s. 92] – «За легендою, слово **«геджеконду»** – **«збудований за одну ніч»** – було придумане муляром з Ерзінджана, який за одну ніч будував близько десятка будинків, готових для життя...» [12, с. 57]; «*Ne var ki Cihan Deliler'e bu radde yakın olmak istemiyordu*» [31, s. 96] – «Він не хотів бути настільки близько до делібашів – шалених голів» [15, с. 90]; «*Derenin Osmanlı zamanından kalan adı Buzludere o günlerde kullanılırdı, ama on beş yılda Anadolu'dan gelip civar tepelere yerleşen seksen binin üzerinde nüfus ile irili ufaklı çeşit çeşit sanayinin kiri yüzünden bu ad kısa sürede Bokludere'ye dönüşmüştü*» [26, s. 72–73] – «Тоді струмок був відомий під своєю старою назвою, яку отримав у часи Османської імперії – **Бузлудер, «Крижанний помік»**, але сміття, що його за останні п'ятнадцять років більш ніж вісімдесят тисяч анатолійських поселенців залишили на навколишніх пагорбах, а також бруд безлічі заводів, великих і малих, дали цій річці іншу назву – **Боклудер, «Лайновий помік»**» [12, с. 50]; «*Babasının Mevlut'u çıkardığı Kültepe'nin en yüksek noktasında eski bir çöp yakma fırınının kalıntıları ve tepeye adını veren külleri vardı*» [26, s. 73] – «На верхівці **Кюльтепе**, що його називали **«Попільним пагорбом»**, батько Мевлюта показав йому руїни старого сміттєспалювального заводу, попіл з якого і дав пагорбу таку назву» [12, с. 50];

дефініція, яка чітко пояснює значення чужомовної реалії (максимальна стислість передачі змісту кількома словами та пунктуаційне виділення тире, дужками чи комами): «*Hacı Hafız tükenmez bir can sıkıntısına benziyen sesiyle her akşamki ezanını okuyor*» [21, s. 49] – «Хаджи Хафиз зажуреним голосом, у якому ніби зосередилася вся людська туга, виголошує **езан – заклик до вечірньої молитви**» [2, с. 64]; «*Selamlık dairesinin geniş yayvan merdivenlerinden çıkar, donuk yaldızlı basık tavanlarından kırmızılı, mavili yeni dünyalar, billur avizeler sarkan uzun sofalarda, kalın Şam perdelerinin ağır gölgesinde boğulmuş odalarda dolaşıyorum*» [20, s. 8] – «Затим я подумки блукаю будинком, відтворюючи у пам'яті кожну дрібницю, широкими сходами підіймаюся нагору в **селямлик – чоловічу половину** – й ніби потрапляю в інший світ» [1, с. 4]; «*Selamlık sofasından harem katına çıkan dar, loş bir merdivenin başında donuk yeşil camlı bir kapı vardı*» [20, s. 9] – «Із передпокою селямлика на верхній поверх, де знаходився **гарем – жіноча половина будинку**, ведуть вузькі темні сходи» [1, с. 5]; «*Sokaklarda gördüğüm satıcılardan simit,*

midye tava, pilav, kestane, cızbız köfte, balık ekmek, un kurabiyesi, aýran, şerbet, canım ne istiyorsa alırdım» [25, s. 166] – «На вулицях було повно торговців сімитами, смаженими мідіями, пловом, каштанами, м'ясними кульками на грилі, хлібом з рибою, кульками з тіста, **айраном (напоєм на основі йогурту)**, різноманітними щербетами» [11, с. 285–286]; «*Babaannesı katmer yaparken önlüğüne uyarışan unların oluşturduğu şekilleri bugün gibi hatırlıyordu*» [29, s. 94] – «Ферда чітко пам'ятала форму обрізків тіста, які постійно налипали на фартух, коли вони з бабусею готували **«катмер»** – **кручені рогалики з листкового тіста**» [13, с. 86]; «*...fermuarlı bir çantayla içi fırçalar, kalemler, nazar boncukları, kolye ve bileziklerle dolu bir İsviçre çikolatası kutusunu gördü*» [27, s. 127] – «... сумочку на блискавці та коробку з-під швейцарського шоколаду, наповнену щіточками, олівцями, **синіми намистинками**, – **оберегами від наврочення**, – **кольє і браслетами**» [10, с. 140]; «*İki kere Nasca gitmiş, bu kadar arazisi, mülkü ve adamı olan ve camimizin kurucusu bu nurlu adamın beyaz sakalına baktıkça, ona bu kadar yakın olduğum için talihli hissediyordum kendimi*» [26, s. 266] – «Цей поважний пан двічі здійснив **паломництво до Мекки — двічі хаджи!** ...» [12, с. 130]; «*Üç Yeni Dükkân*» başlıklı bir köşe yazısında önce Bacanakların Bozası övülüyor, sonra Nişantaşı'nda açılan bir dürtümcü ve Karaköy'deki, yalnızca güllaç ve **aşure** satacak bir dükkân tanıtılıyordu» [26, s. 333] – «... було кілька слів про новий магазин, де продавали кебаб в Нішанташі та про місце в Караке, де продавали трояндову воду і молочні солодоці для Рамадану й **ашуре, традиційний пудинг з фруктів і горіхів**» [12, с. 339]; «*Oda ve dairelerinin her birinin valide sultanın yatak odasına bağlı olduğu rivayet ediliyordu*» [31, s. 52] – «Подейкували, що кожна кімната, кожна зала в ньому з'єднується зі спочивальнею **валіде – матері султана**» [15, с. 49]; «*Şeyhülislam olmuştu. Ür-perdi*» [31, s. 148] – «Тепер він був **Шейх-уль-Ісламом – головою духовенства** – і тримався він надзвичайно гордо» [15, с. 137]; «*Ne de olsa kadılık, ilahiyatçılık, muvakkitlik ve medrese muallimliği yartmışlığı vardı*» [31, s. 342–343] – «Урешті, він колись був і суддею, і богословом, і **мувакітом – хранителем часу**, і викладав у медресе» [15, с. 329]; «*İzimizi kaybettirince bir büfede duruyor ve karton şışelerden aýran içiyoruz*» [26, s. 269] – «Тепер, побачивши узбережжя, ми зупинилися в кафе, щоб насолодитися **солоним напоєм на основі йогурту – айраном** з картонних коробок» [12, с. 223]; «*Sonra rüzgâr bir anda gene yön değiştirir ve poyraz, Karadeniz'den iyot*

kokan bir serinlik getirirdi» [28, s. 378] – «Цього разу до нас линув пронизаний йодовими випарами прохолодний **пойраз – сильний північно-східний вітер** – з Чорного моря» [9, с. 424];

«мовний рефлексив» до описової назви турецької реалії, оформлений підрядним речення, у структурі якого є дієслово мовлення (напр., «кажуть», «називають», «говорять» тощо) та власне турецька реалія: «*... kalabalığa sırtını dönüp aynı resmin bir köşesinde -tıpkı çocukluğumdaki gibi- üç ayaklı sehpasında simit satan satıcıyı ...*» [25, s. 76] – «На тому ж таки малюнку, спиною до юрби, сидить чоловік, що продає **кунжутні рулети, які ми називаємо «сімитами»...**» [11, с. 102].

Як бачимо, такі пояснення у вербальній структурі тексту можуть бути у препозиції та у постпозиції, виділятися комами, тире або писатися у дужках, не виділятися пунктуаційно (у ролі прикладки до власної турецької назви), містити мовні рефлексиви, передавати не лише зміст лексичної одиниці, а й специфіку турецької реалії (відмінні риси, конкретизатори).

Висновки. Отже, внутрішньотекстове пояснення покликане полегшити процес лінгвокультурної адаптації на етапі ознайомлення читача з турецькими реаліями, мінімізувати обсяг потрібної інформації, уникаючи розлогих пояснень, акцентувати увагу, виділивши зорово (пунктуаційно) цей фрагмент тексту або подавши конкретизатор у препозиції. Довжина синтагми залежить від наявності аналога (повного, часткового) чи його відсутності в українській мові. Чітко простежуються закономірності оформлення коментарів певних лексико-тематичних груп (національні страви та напої, дитячі ігри, народні театри, метеорологічні явища, релігійна лексика, різновиди будівель та частини приміщення), етимології власних назв тощо. Вдале коментування свідчить про високий професіоналізм перекладача, знання ним екстралінгвістичної інформації. Воно спрямоване на активне та адекватне засвоєння нової гетерогенної одиниці, полегшення подальшого розуміння художніх текстів.

Дослідження процесу лінгвокультурної адаптації турецьких реалій є актуальним, бо дає багатий матеріал для подальших досліджень турецької мовної картини світу, її співвідношення з українською мовною картиною, ступеня релевантності відповідників та допомагає встановити основні механізми лінгвокультурної адаптації зі своїм арсеналом найбільш ефективних засобів на кожному з етапів освоєння відповідно до рівня підготовки цільової аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гюнтекін Р. Н. Клеймо / пер. Т.В. Рассадкіної. Харків : Фоліо, 2015. 190 с.
2. Гюнтекін Р. Н. Млин / пер. Ю.В. Григоренко. Харків : Фоліо, 2015. 191 с.
3. Кіремітчі Т. Молитви лишаються незмінними / пер. з тур. О.М. Чичинської. Запоріжжя : АЛЕМАК, 2016. 182 с.
4. Корольова Т., Норяк Т. Експлікація та імплікація при дублюванні англomовних художніх фільмів українською мовою. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2020. № 31. С. 294–311.
5. Маслова С.Я. Експлікація як спосіб збереження культурної складової неологізмів в англо-українських перекладах. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2020. № 7. С. 67–70.
6. Остапенко С.А. Експлікація як засіб мовної та культурологічної адаптації в процесі художнього перекладу. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Миколаїв, 2018. 315 (303). С. 19–23.
7. Памук О. Біла фортеця / пер. з турец. Г.В. Рог. – Харків : Фоліо, 2011. 191 с.
8. Памук О. Мене називають Червоний / пер. з турец. О.Б. Кульчинський. Харків : Фоліо, 2012. 638 с.
9. Памук О. Музей невинності / пер. з турец. О.Б. Кульчинський та Г.В. Рог. Харків : Фоліо, 2009. 671 с.
10. Памук О. Сніг / пер. з турец. О.Б. Кульчинський. Харків : Фоліо, 2010. 479 с.
11. Памук О. Стамбул : Спогади та місто / пер. з англ. Ю.В. Григоренко. Харків : Фоліо, 2011. 510 с.
12. Памук О. Химерність моїх думок / пер. В.Н. Третьякової. Харків : Фоліо, 2017. 509 с.
13. Перкер Асли Е. Суфле / пер. з тур. О.М. Чичинської. Запоріжжя : АЛЕМАК, 2015. 311 с.
14. Фролова І.Є., Углевата А.М. Функціональні характеристики виносков в художньому перекладі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2020. Вип. 92. С. 99–104.
15. Шафак Е. Учень архітектора / пер. з англ. Г. Яновської. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 448 с.
16. Barut E., Baytar İ. Çeviride kültürel öğelerin aktarımı için başvuru yöntem ve stratejilere ilişkin bir inceleme: Robert Louis Stevenson'ın "Define Adası" eserinden yerleştirme stratejisi örnekleri. *International Journal of Language Academy*. 2021. 9 (2). S. 17–28. URL: <https://ijla.net/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=14a58c2b-8399-4f34-9ab7-b114eeb042eb.pdf&key=49837> (дата звернення: 21.08.2025).
17. Çağlar E., Kalkan N.K. Kültürel unsurların aktarımı bağlamında Ahmet Ümitin İstanbul haritası adlı romanının Almanca tercümesiyle karşılaştırılması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE dergisi*. 11 (2). S. 458–480. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1644561> (дата звернення: 21.08.2025).
18. Erkirtay Ş.O. Türk Mutfak Kültürünün Menü Çevirileri Yoluyla Aktarımı. *Edebiyat Ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 2023. 70. S. 49–58. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3245549> (дата звернення: 21.08.2025).
19. Gezer G., Can M.Z. Kültürü çevirmek: Kültür aktarımı kapsamında çeviri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 2019. 17 (Aralık). S. 355–370. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/878104> (дата звернення: 21.08.2025).
20. Güntekin R.N. Damga. İstanbul : İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve ticaret A. Ş, 2016. 189 s.
21. Güntekin R.N. Değirmen. İstanbul : İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve ticaret A. Ş, 2016. 144 s.
22. Kiremitçi T. Dualar Kalıcıdır. İstanbul : Doğan Kitap, 2007. 177 s.
23. Pamuk O. Benim adım Kırmızı. İstanbul : İletişim, 2006. 472 s.
24. Pamuk O. Beyaz kale. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2013. 150 s.
25. Pamuk O. İstanbul : Hatıralar ve şehir. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2003. 361s.
26. Pamuk O. Kafamda bir tuhafılık. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2024. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/caridokumen.com_orhan-pamuk-kafamda-bir-tuhaflik-.pdf (дата звернення: 21.08.2025).
27. Pamuk O. Kar. İstanbul : İletişim, 2002. 429 s.
28. Pamuk O. Masumiyet müzesi. İstanbul : İletişim, 2012. 592 s.
29. Perker E. Aslı. Süfle. İstanbul : Everest Yayınları, 2016. 336 s.
30. Rençberler C.A. A Comparative Analysis on the Samples of Cultural Transmission Through Literary Translation – Yazın Çevirisi Yoluyla Kültürel Aktarım Örneklemeleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çözümleme. *Jasss – The Journal of Academic Social Science Studies*. 2018. 71. P. 201–214. URL: https://jasstudies.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1250981327_12-Dr.%20Alize%20Can%20Rençberler.pdf&key=28786 (дата звернення: 21.08.2025).
31. Şafak E. Ustam ve ben. İstanbul : Doğan Kitap, 2013. URL: <http://www.kitabxana.net/files/books/file/1411750889.pdf> (дата звернення: 21.08.2025).
32. Taş S. Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri. *HUMANITAS – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2017. 5 (10). S. 1–14. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/388726> (дата звернення: 21.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025